

Å forklare verdens tilblivelse

BOKOMTALE: Manuel DeLandas materialisme tilbyr en reorientering av sentrale filosofiske problemer så nyskapende at han burde regnes som en av vår tids fremste tenkere.

Av Andreas Ervik, doktorgradsstipendiat, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO

Når den meksikansk-amerikanske filosofen Manuel DeLanda løfter *assemblagen* frem i tittelen for sin seneste bok, *Assemblage Theory* (2016), er det ikke første gang han bearbeider arven fra den franske filosofen [Gilles Deleuze](#), og fra hans samarbeid med psykiateren og aktivisten [Félix Guattari](#). Assemblage ble fremsatt av Deleuze og Guattari i et forsøk på å beskrive oppbyggingen av komplekse værensformer. DeLanda lar dette begrepet bli selve grunnsteinen i en ambisiøs, systematisk, materialistisk ontologi. Assemblager betegner sammenkobling av entiteter (alt fra objekter, til kropper og utsigelser) til heterogene helheter. Verden blir forstått som oppbygd av slike heterogene helheter, og sammenkoblingene som utgjør dem innehar ingen indre nødvendighet.

For DeLanda omfatter assemblagetenkningen også entiteter som tilsynelatende er preget nettopp av indre nødvendighet. Et eksempel er menneskekroppen, som av DeLanda forstås som en midlertidig avgrensning av ulike entiteter. Som assemblager kan de ulike delene av kropper frakobles og rekobles til andre, ved for eksempel organtransplantasjon. Kroppen består av både menneskelige celler og bakterier, sistnevnte med en radikal utenforskap, som befestes ved at bakteriene, som gjennom livet mellom annet har bidratt til vår fordøyelse av mat, i døden isteden begynner å fordøye vårt kroppsvev. Redskaper og teknologier som mennesker kobles sammen med blir verken problematiske eller fordelaktige forlengelser av oss. Kropper forstås som sammenkoblinger av entiteter, noen av dem midlertidig avgrensede, og bare tilsynelatende enhetlige. Tenkningen orienteres radikalt bort fra essenser.

Selve begrepet *assemblage* stammer egentlig ikke fra Deleuze og Guattari, men fra engelsk oversettelse av bøkene deres. De brukte snarere begrepet *agencement*, som refererer til handlingen, så vel som resultatet av sammenkoblinger. Den engelske oversettelsen kan danne et feilaktig inntrykk av at begrepet betegner produkter fremfor prosesser. Hos DeLanda er assemblageteorien tydelig en prosesstenkning, hvis hovedinteresse er undersøkelser av hvordan verden, med dens objekter, organismer og institusjoner, blir til.

LES OGSÅ: [Maskinisme og destratifisering](#) • [Midt i. Fransk filosofi i dag](#)

Ny-materialisme

DeLanda er i dag professor i filosofi ved European Graduate School i Saas-Fee, Sveits, og førsteamanuensis ved Pratt Institute School of Architecture i New York. Veien hit har derimot vært uortodoks: Fra eksperimentell filmproduksjon i New Yorks kunstverden og dataprogrammering på

80-tallet, fant han veien inn i filosofien gjennom selvstudier. I 1991 debuterte han med boken *War in the Age of Intelligent Machines*, etterfulgt av *A Thousand Years of Nonlinear History* i 1997. Doktorgrad tok DeLanda ved Saas-Fee, først i 2010.

Assemblage Theory kan sees som en hvilebok, som en sammenstilling av ontologi, metodikk og applikasjoner fra tidligere bøker. Slik sett fungerer den som en innledning til flere viktige momenter ved DeLandas prosjekt: Vi gjenfinner fokuset på menneskets historie og språkutvikling (*A Thousand Years of Nonlinear History*, 1997); sosiologi og samfunnsutvikling (*A New Philosophy of Society: Assemblage Theory And Social Complexity*, 2006); krigsteknologier (*War in The Age of Intelligent Machines*, 1991); vitenskapshistorikk (*Philosophical Chemistry: Genealogy of Scientific Field*, 2015); matematikk, kompleksitet og hvordan forandring oppstår (*Intensive Science and Virtual Philosophy*, 2002); datasimulasjon og evolusjon (*Philosophy and Simulation: The Emergence of Synthetic Reason*, 2011) og bearbeidingen av arven fra Deleuze (*Deleuze: History and Science*, 2010). Hvert kapittel i den nye boken har høy informasjonstetthet, all den tid de sammen komprimerer et helt forfatterskap ned til i underkant av 200 sider.

I fremstillingen av disse ulike nivåene – fra partikler til organismer til mennesker til sosiale organisasjoner – er *assemblage* altså en avgjørende teoretisk størrelse. DeLandas prosjekt viser potensialet i å forholde seg til verden som bestående av assemblager. For norske lesere – sannsynligvis også Deleuziansk orienterte – er han likevel ganske sikkert en ukjent størrelse. Dette på tross av at han bør regnes blant de viktigste videreutviklerne av Deleuze og Guattaris tankegods, og som en grunnleggende premissleverandør for en ny materialistisk fundert filosofi. Bøkene hans byr på en nytenkning av sentrale filosofiske problemer så radikal at han i mine øyne burde kunne nå status som en intellektuell superstjerne på linje med Michel Foucault, Noam Chomsky eller Slavoj Žižek.

Naturvitenskap

Fra start har DeLanda altså situert tenkningen i Deleuze, men med en særegen tilnærming. En forenklet måte å få frem hvordan DeLanda forholder seg til Deleuze er å si at han fjerner poesien. Deleuze (især i samarbeid med Guattari) skriver på en måte som stadig genererer nye konsepter og fremstillingsmåter, både for å bryte med filosofiske tradisjoner, og for bedre å kunne gripe materielle prosesser. Dette resulterer i en tidvis ugjennomtrengelig skrivemåte, hvor mistolkninger lett kan oppstå (tilsynelatende med en åpenhet for at misforståelser kan være produktive for tenkning). DeLanda har slipt ned Deleuze til krystallklar prosa, med en tone som til franskinfluert teori å være er overraskende pedagogisk.

Rammeverket til DeLanda er tydelig situert i matematikk, fysikk, kjemi og biologi, noe som selvfølgelig også var avgjørende for Deleuze. Samtidig ble Deleuzes bruk av naturvitenskapelig

terminologi slaktet og stemplet som det reneste visssvass av fysiker Alan Sokal og matematiker Jean Bricmont på nittitallet. Sokal er famøs for sin substansløse parodi-artikkel av [postmoderne teori](#), som han fikk på trykk i et ledende tidsskrift for nettopp postmoderne teori. Bricmont og Sokal fulgte opp med et bredere orientert frontalangrep mot en rekke postmoderne filosofer i boken *Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science*.

DeLanda er selv uttalt i kritikken av postmoderne relativisme, men anskueliggjør samtidig hvor feil det er å fremstille Deleuze som postmodernist. Uten å eksplisitt forholde seg til denne delen av Deleuze-resepsjonen, viser DeLanda hvor produktive koblingspunktene mellom Deleuziansk ontologi og naturvitenskap kan være. Snarere enn humanioras intervensjon i naturvitenskap, som en postmoderne kritikk av hvordan også disse feltene konstruerer virkeligheten, løfter DeLanda frem Deleuze som en som benytter naturvitenskap for å tilegne seg et presist fundament for sin ontologi. I motsetning til selv andre ny-materialistiske filosofer, ser DeLanda dermed ikke sitt prosjekt som motpol mot naturvitenskapelige tilnærminger. Dette henger også sammen med en forståelse av vitenskapelige felt som assemblager av laboratoriefenomen, vitenskapsutøvere, teknikker og instrumenteringer. Vitenskap er slik ikke noe enhetlig, monolittisk paradigme man enten aksepterer eller yter motstand mot. Prosjektet er i så måte unikt: DeLanda er ingen positivist, men viser likefullt hvordan naturvitenskap kan inkorporeres i humaniora, og hvilken betydning filosofi kan ha for naturvitenskap.

LES OGSÅ: [Striden om postmodernismen](#)

En verden i konstant endring

For DeLanda blir Deleuze viktig fordi han gjenreiser muligheten for materialisme, eller realisme som mulig filosofisk retning:

Deleuze's main contribution to philosophy, it seems to me, is to have rescued realism (as an ontological stance) from the oblivion in which it has been for a century or more. In some philosophical circles to say that the world exists independently of our minds is tantamount to a capital crime. Non-realist philosophers (from positivists to phenomenologists) have created a straw man to kick around: the naive realist, who thinks we have unmediated access to the external world and who holds a correspondence theory of truth. So the key move here was to create a viable alternative form of realism to deprive non-realists of that easy way out. (DeLanda, Protevi og Thanem 2006)

DeLanda forholder seg til verden som virkelig og i konstant endring, uavhengig av hva våre mentale evner skulle mene og tro om den. Det er ikke slik at menneskespråket er en grunnleggende forutsetning for å forstå og forme omgivelser, all den tid andre dyr er i stand til det samme. Naturkrefter virker på verden uten å besitte verken evne til tenkning eller sammenkobling til organiske systemer. Verden er materiell, og materien forstås som dynamisk, med evne til å påvirke og forme verden.

DeLandas prosjekt er et forsøk på å forstå og forklare prosessene som frembringer, opprettholder, endrer og tilintetgjør spesifikke entiteter. Natur og kultur holdes ikke som motsetninger, noe som følgelig ikke begrenser assemblagetenkningens anvendelse til utelukkende sosiale felt. Teorien benyttes grensesprengende, både i tid, rom og disipliner. Tenkning fra et felt trekkes inn for å identifisere strukturtilblivelse i et annet, og tillater DeLanda å veksle på perspektiver fra matematikk, fysikk, geologi, kjemi, biologi, historie, økonomi, lingvistik og informatikk.

Det faktiske og det mulige

Et sentralt perspektiv for å forstå hvordan mangfoldet av entiteter i verden utvikler seg er evolusjon. Dette perspektivet begrenses ikke til det organiske, men forstås snarere som koblingen av enhver variabel replikator (ikke bare gener) til enhver sorteringsapparat (ikke bare økologisk seleksjonspress). Det er ikke snakk om å ta modeller fra biologi og tvinge dem på andre fenomener: «the analogy to cultural accumulations is not from organic evolution but from a general model of evolutionary change, of which organic evolution is but one instance» (DeLanda 2000: 141). Evolusjon kan slik benyttes for å forstå sosial adferd og organisering, teknologisk utvikling og samfunnsstrukturering – alt fra fuglesang til motestrømninger eller økonomisk virksomhet. Replikatorene, enten de er fugler, klesdesignere eller selgere, genererer fremfor alt variabilitet, som utsettes for seleksjonspress, i form av de som velger maker, klær eller hvor de handler, slik at noen tilnærminger vil vise seg mer vellykkede enn andre. Utvikling forstås ikke-teleologisk, altså uten retning mot noen form for mål. Innvendingen mot sosial evolusjonstenkning som en form for sosialdarwinistisk *survival of the fittest* kan med DeLanda avvises som en reduksjonistisk forståelse av hvordan evolusjon – inkludert biologisk – finner sted.

LES OGSÅ: [Då Darwin tenkte det nye](#)

DeLandas teoretiske apparat er utstyrt med perspektiver for å forstå ikke bare utviklingen som skjer, men også hva som avgjør hvilke retninger utvikling kan og vil komme til å ta. For å forstå dette blir det nødvendig med kunnskap om ikke bare hvordan noe oppfører seg i spesifikke situasjoner, men også «knowing how it *would behave in conditions* that may not in fact occur» (DeLanda 2016: 172). For å utforske dette legger DeLanda inn en spekulativ komponent i ontologien, og fremstiller virkeligheten som bestående av to sider: Det aktualiserte og det virtuelle. Det siste er et *mulighetsrom*, ikke et rom i vanlig forstand, men løsrevet fra metrisk romlighet og til og med temporalitet. Her finnes disposisjoner, tendenser og kapasiteter som *intensive* realiteter, som foreløpig ikke er blitt aktualiserte. Det er viktig å bemerke at skillet mellom det virtuelle og det aktualiserte er noe annet enn skillet mellom *det virkelige* og *det mulige*. Det virtuelle nivået som mulighetsrommet utgjør er ikke mindre virkelig enn det aktualiserte, og eksisterer *inneholdt* i materien. Det er heller ikke slik at det virtuelle eksisterer som noe egentlig og determinerende nivå. Ontologien er flat, «with two sides, one side populated by virtual problems and the other a divergent set of actual solutions to those problems» (DeLanda 2010: 104). Med aktualiseringer som løsninger på fysiske, kjemiske, biologiske og sosiale problemer, blir det virtuelle mulighetsrommet et verktøy for å forstå hvilke retninger utvikling tar.

For å forstå samspillet mellom det virtuelle og dets aktualiseringer kan vi bruke DeLandas perspektiv på menneskelig utvikling fra jeger-sankere til jordbrukere til byboere. Utviklingen til menneskepopulasjoner kan sammenliknes med «populasjoner» av hydrogen- og oksygenmolekyler. Slik H₂O eksisterer i ulike manifestasjoner (is, vann, damp) på bakgrunn av miljømessige forutsetninger, vil også populasjoner av mennesker gjøre det. De ulike aktualiseringene utgjør ikke fremskritt eller gjør hverandre avleggs. Snarere er det de miljømessige forutsetningene som gjør at fasene i organiseringen av mennesker kan avløse hverandre. Sammenligningen er selvfølgelig overforenklet, all den tid selv uorganisk materie har mulighet for å organisere seg i andre former enn dette trekløveret. Det er også mulig å innvende at menneskepopulasjoner i mindre grad kan skifte fase tilbake igjen, og bli det «samme» gruppene av jeger-sankere. Assemblageteoriens anti-essensialisme vektlegger derimot at dette også er tilfelle for molekyler. Teorien følger den antikke filosofen Heraklits forestilling om at alt flyter, slik at det ikke lar seg gjøre å trække i samme elv to ganger.

Aktualiseringene som iskrystaller eller byboere finner sted i det faktiske, men muligheten for dem er inneholdt allerede i det virtuelle. Sentraliserte maktapparater blir slik muligheter eller risikoer for kvalitative skift for jeger-sankere:

Deleuze and Guattari characterise primitive societies by the mechanisms of prevention and anticipation with which they resist this possibility. An example of these is the burning of all surplus food in ceremonial rituals to prevent the formation of a reservoir that a central authority could use to promote a division of labour, thereby forcing primitives to cross the town-threshold and the state-threshold (DeLanda 2016: 130-131).

Kritisk kapitalismekritikk

DeLandas fremstilling av samfunn er kompromissløs i sin avvisning av det han betegner som *tingliggjorte generaliteter*. Fremfor generelle størrelser som «mennesket», «liv», «bevissthet» og «samfunnet», forholder DeLanda seg utelukkende til konkrete, singulære, og historisk unike *assemblager*. Mennesket eller bevissthet *generelt* eksisterer ikke – isteden er verden befolket av individuelle sammenkoblinger som former individuelle populasjoner. Ethvert atom er individuelt, og kobles sammen i populasjoner til individuelle molekyler. Tilsvarende kobles individuelle molekyler sammen til ikke-organiske og organiske strukturer. Nevroner kobles sammen og generer spesifikke, individuelle, bevissthetsformer. Samfunn som helhet eksisterer ikke, slik at populasjoner av individuelle mennesker snarere enn å genere «Samfunn» generer historisk unike nasjoner, byer og institusjoner. Innebygd i teorien er et krav til empirisk spesifisitet, til erstatning for de tingliggjorte generalitetene vi er vant med å forholde oss til.

DeLanda kritiserer sosioøkonomisk fremstilling av samfunn, hvor økonomers rasjonelle aktører og sosiologenes fenomenologiske subjekter er mikroreduksjonistiske, og tilsvarende blir det å forfekte samfunnet som helhet som determinerende for aktørers handlinger makroreduksjonistisk. I

forlengelsen av dette avviser DeLanda «kapitalisme» som enda en form for tingliggjort generalitet, siden historiske utviklingslinjer ikke leder til et overgripende system. DeLanda åpner for en historisk, materialistisk forståelse av menneskelige institusjoner – men uten teleologien man forbinder med marxistisk historisk materialisme. DeLanda etterlyser alternativer til kritisk refleksjon over generaliteter: «Much of the academic left today has become prey to the double danger of politically targetting reified generalities (Power, Resistance, Capital, Labour) while at the same time abandoning realism» (DeLanda 2016: 48).

LES OGSÅ: [Marxisme og kapitalkritikk](#)

Det kan innvendes at DeLandas prosjekt mangler mulighet for å komme opp med reelle alternativer til kritikkverdige forhold ved dagens sosiale, økonomiske og teknologiske situasjon. Noe av det verdifulle DeLanda tilbyr er insisteringen på realisme, på å forstå hvilke endringer som i det hele tatt er mulige, og hvilke som er antakelige, og hvordan spesifikke aktører utfolder seg: land, byer, markeder, økonomiske organisasjoner, finanseliter, handelsmenn. Heller enn fortvilelse og resignasjon over tapet av utopiske målsetninger, viser DeLanda hvordan oppmerksomheten isteden kan rettes mot virkeligheten, med en åpenhet mot myriaden av individuelle aktører som befolker den. Innebygd i selve forståelsen av virkeligheten ligger for DeLanda også mulighetene for hvordan den stadig kunne være annerledes.

Euforisk lesning

DeLanda gjør innsikten i materielle prosesser sentrale for å forstå verdens stadige endringer, og teorien hans forskyver drastisk og utilbørlig bort fra menneskelig erfaringshorisont. En vesentlig del av DeLandas forfatterskap er likefullt viet menneskets historie, men den er omformulert til historien om prosessene som omgir og former oss, snarere enn det motsatte. Det er et etisk imperativ i denne vendingen. Enkle forståelser av fremskritt blir ugyldiggjort, og menneskelig rasjonalitet blir ikke lenger forstått som drivkraft for endring. Menneskelig utvikling blir, liksom andre former for flyt, underlagt formgivende prosesser. For å forstå hvilke retninger utvikling vil ta, og hvordan den kan påvirkes, trengs en vending bort fra språklig idealisme, ideologikritikk og ubevisst eller fordekt essensialisme, mot en materialistisk utforsking av samspillet mellom mulighetsrom og manifestasjoner.

DeLandas bøker utgjør en konsekvent og immanent materialistisk teori, og løsriver tenkning fra reduksjonisme og essensialisme. Fokuset på evolusjon bygger ned skillet mellom det biologiske og det kulturelle, i en historieforståelse som verken er teleologisk eller tilfeldig. Arven etter Deleuze er eksplisitt gjennom hele DeLandas forfatterskap, med en systematisering, revurdering og ikke sjelden avvisning av sentrale sider ved Deleuzes tenkning. Det som forhindrer DeLandas forfatterskap fra å være «en forklaring av Deleuze», er hvordan han forholder seg grensesprengende til ulike fagfelt, og henter empiri fra alt fra fysikk, kjemi og biologi til historie, lingvistikk, økonomi og informatikk. Med selvfølkelig og forbilledlig faglig innsikt beveger han seg fra et felt til et annet, og forklarer verden, snarere enn Deleuze.

Et sentralt poeng hos DeLanda er muligheten som ligger i å bruke modeller for å gripe virkelighetens tilblivelse. Med tydelighet og ro skriver han frem modeller for hvordan utvikling finner sted. Noen av hans beste arbeider benytter ikke-teleologisk evolusjon som nøkkelement også i bøkens struktur, og utforsker fremkomst og endring gjennom gradvis oppbygging av kompleksitet. Rekkevidden for innsikt i verdens tilsynelatende uforutsigbarhet gjennomgår en altomfattende utvidelse, og leder slik til euforisk lesning. Paradoksalt nok fører det også til en tro på bøker, og på menneskelig refleksjon.

Åpning av verden

Som innledning til DeLandas forfatterskap er *Assemblage Theory* muligens for tettpakket. Selv hans grunnleggende pedagogiske fremstilling kan ikke behjelpes at for utenforstående kan deler av boken rett og slett bli for innfløkt, og stille for store krav til innsikt i det teoretiske apparatet. Statsvitere, sosiologer og idehistorikere vil kunne dra bedre nytte av bruken av assemblager i fremstillingen av sosial organisering og utvikling i *A New Philosophy for Society* eller *A Thousand Years of Nonlinear History*. For lesere som orienterer seg mot enten digitale eller biologiske systemer kan det være bedre å starte med *Philosophy and Simulation*, for en opprivende og klargjørende behandling av overlappingen mellom disse feltene.

Når det gjelder spørsmål om DeLandas innflytelse, og hvilken form filosofien vil ha i tiden som kommer, er det verdt å merke seg hvordan Foucault postulerte at en dag ville muligens (det som da var inneværende, men nå er det forrige) århundret forstås som Deleuziansk. Med DeLanda er vi nærmere å kunne tilkjenne Deleuze en slik sentral plass. Når det gjelder hvilken posisjon DeLanda vil kunne innta i dagens teoretiske landskap har forfatterskapet egenskaper som burde legges til rette for storhet: Å lese DeLandas bøker åpner verden på en måte få andre filosofiske prosjekter makter. Den videre aktualiseringen av prosjektet hans vil derimot avhenge av hvilke vitenskapsassemblager teoriene blir koblet inn i.

Referanser

DeLanda, Manuel. 2000. *A Thousand Years of Nonlinear History* (Swerve Editions: New York)

DeLanda, Manuel. 2006. *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory And Social Complexity* (London: Continuum)

DeLanda, Manuel. 2010. *Deleuze: History and Science* (Atropos Press: New York).

DeLanda, Manuel. 2016. *Assemblage Theory* (Edinburgh University Press: Edinburgh).

DeLanda, Manuel, John Protevi og Torkild Thanem. 2006. "Deleuzian Interrogations: A Conversation with Manuel DeLanda, John Protevi and Torkild Thanem" *Journal of Critical Postmodern Organisation Science*: <http://www.protevi.com/john/Delanda-Protevi.pdf>.